

ДОХОД ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ПІДХОДИ ЩОДО ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Представлено суть та значення доходу персоналу підприємства на макро- та мікрорівні, здійснено порівняння даної категорії з заробітною платою та дано змістовно обґрунтоване визначення

Постановка проблеми. У процесі формування ринкових відносин в центрі уваги, безперечно, постає питання про соціально-економічні цілі суспільства. Трансформація економічної системи з метою підвищення її ефективності найважливішим ставить питання про сутність та шляхи визначення соціально-економічних проблем, головна з яких стосується стимулювання працівників у підвищенні ефективності своєї діяльності, тим самим створивши основу для зростання їх доходів та в цілому благополуччя населення, прибутків підприємств. Величина та структура доходів є одним з найбільш суттєвих індикаторів життєвого рівня населення країни.

Доходи відіграють важливу роль в житті персоналу підприємства виступаючи в якості джерела задоволення його потреб. Крім цього, від величини доходу персоналу залежать: конкурентоспроможність підприємств, їх економічний розвиток, імідж держави на світовій арені, величина доходної частини бюджету і т.д.

Як економічна категорія дохід являє собою кінцеву мету будь-якої економічної операції, джерело наступного розширення виробництва. В теорії економічної науки дохід особистості розглядається у вигляді грошових сум, які формуються з частки національного доходу, що надходить до працівника (зарплати, премії, надбавки, доплати, компенсації, допомоги, виграші, проценти і дивіденди). Але, при різноманітті важливих властивостей доходу працівника підприємства, українські вчені ще й досі не визначили єдиної об'єктивної категорії яка відображала б все те, що може отримати працівник з місця роботи за свою працю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення особистих доходів працівника знаходиться постійно в колі інтересів багатьох науковців. Так, ще А.Пігу писав, що природним індикатором, який дозволяє виміряти й оцінити суспільне життя, є гроші, а сам показник – це економічний добробут [22]. В Україні цій проблематиці присвячено чимало праць, серед яких найвагоміші роботи С. Григоровича [11], В. Мандибури [14], С. Полякової [16], А. Баланди [2], А. Колота [10] та ін. Автори розкривають сутність та стан доходів населення, пропонують способи подолання негативних наслідків зменшення доходів населення, поліпшення його матеріального добробуту. Всі вони розкривають дане поняття лише на макрорівні тим самим оминаючи низову структуру – підприємство та його персонал. Крім того, як основне джерело доходів особи та суспільства в цілому розглядається заробітна плата. Безпосередньо мікроекономічне поняття “доходи персоналу” на рівні сільського господарства, в деякій мірі було розглянуто в працях Сазонової Т.О., але загального визначення категорії не було подано [29]. Залишились без уваги такі

питання як: механізм формування коштів та джерел виплати доходів; суб'єкти управління формуванням та розподілом доходів персоналу підприємства; комплексна оцінка рівня доходів працівників суб'єктів господарювання та багато інших досить актуальних питань.

Тож, у сучасній економічній літературі недостатньо уваги приділено висвітленню мікроекономічного поняття “доход персоналу”.

Метою дослідження є розкриття суті та значення доходу на мікрорівні і формулювання визначення “доход персоналу підприємства”.

Викладення основного матеріалу дослідження. Одним із важливих і принципових економічних питань є визначення доходності суб'єкта (об'єкта) або рівня його доходу.

В іноземній та вітчизняній економічній літературі поняття “доход” трактується досить неоднозначно. Наявність різних точок зору зумовлено насамперед складністю цієї категорії, а також тим фактом, що в чинному законодавстві України відсутнє чітке визначення цього терміну.

Так, відповідно до Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22 травня 2003 року [28] “Доход – це сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахований на його користь, чи набутих незаконним шляхом у випадках, протягом відповідного звітного податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами”.

У Наказі Державної податкової адміністрації “Про затвердження Інструкції про податковий кредит” від 22 вересня 2003 [27] дохід у вигляді заробітної плати визначається як сума нарахована (виплачена, надана) внаслідок здійснення платником податку трудової діяльності на території України, від працедавця, незалежно від того, чи є такий працедавець резидентом або нерезидентом.

Подані визначення в законодавстві України і представляють нам лише податкове та законодавче бачення доходу.

Тому, щоб визначити категорію “доход персоналу підприємства”, врахувавши всі специфіки даного поняття, доцільно було б розглянути дефініції поняття “доход” в літературних джерелах.

Недостатньо глибокий рівень теоретичних розробок щодо доходу та складність його формування зумовлюють різноманітність поглядів науковців-економістів на економічну сутність даного поняття (табл. 1).

Таблиця 1. Дефініції поняття “доход” в літературних джерелах

№	Джерело	Визначення
1	2	3
1.	[1]	Доход включає в себе усі види грошових та натуральних доходів, що отримує населення у вигляді винагороди за роботу по найму, від особистого підсобного господарства; що отримуються від індивідуальної трудової діяльності; грошові надходження, отримані у вигляді пенсій, стипендій та допоміг, а також доходи від фінансово-кредитної системи
2.	[2, с. 3]	Доход як економічна категорія являє собою сукупність грошових та натуральних надходжень громадян у результаті розподілу та перерозподілу створених у суспільстві благ для підтримки фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану індивіда
3.	[4, с. 198]	Доход – денежные и материальные ресурсы, поступающие юридическим и физическим лицам после завершения производственного цикла
4.	[3, с. 265]	Доход – денежные или иные ценности, получаемые в результате какой-либо деятельности; результат производственно-хозяйственной деятельности, получаемый как разница между стоимостью реализованной продукции и услуг и производственными затратами; выплачиваемые владельцам дивиденды или проценты, выраженные в процентах от текущей цены ценных бумаг
5.	[5, с. 96]	Доход, подлежащий налогообложению – доход с которого взимается налог на основании законов о налогообложении
6.	[6, с. 79]	Доходи – грошові надходження за одиницю часу юридичних та фізичних осіб; показник господарської діяльності підприємств, установ, організацій

1	2	3
7.	[7, с. 106]	Доход – денежные средства или материальные ценности, получаемые в результате какой либо деятельности предприятий (фирм, компаний и т.п.) за определённый период времени (например, от реализации продукции, работ, услуг). Это могут быть и средства в денежной и натуральной форме, получаемые населением (отдельным человеком, семей и т.д.) для удовлетворения своих потребностей
8	[8, с. 31]	Дохід – кошти в грошовій чи натуральній формі, одержані в результаті підприємницької чи будь-якої іншої діяльності
9.	[12, с. 21-22]	Дохід – сума грошових засобів або матеріальних благ, в яку включаються: надходження від підприємницької діяльності, заробітна плата, пенсії, стипендії, допомоги, надходження від власності, нерухомості, рента, виручка від продажу цінних паперів, продукція домашнього виробництва
10.	[13]	Доход – экономическая выгода в денежной или натуральной форме, учитываемая в случае возможности ее оценки в той мере, в которой такая выгода реально может быть оценена; увеличение экономических выгод в результате поступления активов (денежных средств, иного имущества) и (или) погашения обязательств, приводящее к увеличению капитала этой организации, за исключением вкладов участников (собственников имущества); может включать выручку от реализации, оплату за услуги, проценты и дивиденды к получению, роялти, арендную плату, а также прочие доходы (поступления от продажи средств и др.)
11.	[15, с. 145]	Доход – деньги или материальные ценности, получаемые от предприятия или какого-нибудь рода деятельности
12.	[17, с. 91]	Доход в широком смысле слова, обозначает любой приток денежных средств или получение материальных ценностей, обладающих денежной формой.
13	[19, с. 135]	Доход – кількість коштів, благ або послуг, отриманих приватною особою, корпорацією або економікою за визначений період часу
14.	[18]	Під доходом розуміється максимальна кількість засобів, які індивід може витратити протягом даного тижня при умові, що капітальна вартість майбутніх надходжень у грошовому виразі залишиться на попередньому рівні
15.	[20, с. 120]	Доходы физического лица – установленный перечень доходов, полностью или частично включаемых в совокупный годовой доход физического лица-налогоплательщика
16.	[21, с. 98]	Доходи – це сукупність усіх фінансових коштів, які отримує людина для подальшого витрачання їх на оплату матеріальних благ, які дозволять забезпечити їй певний рівень. Доходи, як правило, це результат діяльності.
17.	[23, с. 47]	Доходи – збільшення економічних вигад у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу
18.	[24, с. 15-17]	Доход є ідеальна ціль і реальний результат процесуючого, а тому постійно відтворюваного функціонування (здійснення) розділено-сумісних відносин. Під сукупним доходом розуміється доход-результат, що складається із різноманітних доходних складових, які одержані в інтегративному процесі реалізації цілі сумісно-розділеної діяльності індивіда, колективу і держави, і обособлений в ході розподілу
19.	[25, с. 175]	“Дохід” визначається з трьох позицій: грошові або інші цінності, які одержують у результаті будь – якої діяльності; результат виробничо-господарської діяльності; виплачувані власникам дивіденди або проценти. На макрорівні дохід – частина вартості виготовленого суспільного продукту (за мінусом матеріальних витрат), привласнена суспільством, державою, підприємством, індивідом
20.	[26]	Под доходом понимается или известная сумма поступлений в руки какого-либо лица, или вновь создаваемая сумма новых реальных ценностей

Порівнюючи визначення доходу для різних потреб (органів статистики, ДПСУ, працівників, власників підприємств і т.д.) в табл. 1 відмічаємо, що під доходом, як макрокатегорією, розуміють економічну вигоду, якийсь результат, ресурси, певні надходження, суму грошових коштів (рис. 1). Більшість науковців (75 %) схильні до того, що це певні кошти чи надходження.

Окрім цього, в економіці не існує єдиної думки по написанню даного поняття з граматичної точки зору: “доход” чи “дохід”. Але при зміні відмінків утворюється єдиний корінь “доход”, що обґрунтовує використання даного поняття в наших дослідженнях.

Рис. 1. Вагомість трактувань поняття “доход” за сутністю

Всі ці твердження вірні. Але поняття “доход” є досить широким, тому його необхідно досліджувати відповідно до конкретних суб’єктів в економіці.

За ринкових відносин доход розглядають зі всіляких сторін: за змістом, суб’єктами, джерелами, черговістю виникнення й т.д.

Доход можна застосовувати до держави в цілому (національний), до підприємства (валовий, чистий), до окремого індивіда та колективний. Він може бути грошовий, натуральний, сукупний. В залежності від дії

податків розрізняють оподатковуваний і неоподатковуваний, пільговий доход. За категоріями персоналу дохід може належати власнику, найманому працівнику, суміснику. Враховуючи призначення доходу розрізняють безпосередній (індивідуальний), цільовий (для конкретних цілей), колективний (споживається усім колективом). Будь-який з перелічених доходів створений працює надто важливу роль для усіх суб’єктів господарювання та і в житті кожної людини, тому що є джерелом задоволення її необмежених потреб.

В економічній літературі та законодавстві, для визначення надходжень працівнику за працю, оперують таким поняттям як заробітна плата. Відповідно до ст. 94 Кодексу законів про працю в Україні “заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу” [9].

Однак, фінансові відносини підприємства і його працівників на заробітній платі не зупиняються, вони ширші. Крім зарплати працівник підприємства може отримати різноманітні соціальні, матеріальні та вихідні допомоги, компенсаційні виплати на харчування, проживання, подарунки до свят, дивіденди і проценти та багато іншого. Та й суми зарплати і доходів з іншими виплатами значно різняться (табл. 2).

Таблиця 2. Порівняльний аналіз величини доходів на одного штатного працівника підприємства в Україні, грн. [30]

Роки	Середньомісячні виплати працівнику*								
	усього	в т.ч. заробітна плата		харчова промисловість	в т.ч. заробітна плата		сільське господарство	в т.ч. заробітна плата	
		грн.	%		грн.	%		грн.	%
2001	543,7	311	57,2	639,7	364	56,9	285	151	53,0
2006	1737,4	1041	59,9	1661,6	986	59,3	1190,6	553	46,4

*Дані щодо кількості працівників та середньомісячної заробітної плати наведено без урахування працівників статистично малих підприємств та зайнятих у фізичних осіб – підприємців.

Згідно даних табл. 2 спостерігаємо, що виплати працівникам в харчовій промисловості на 4,4 %, а в сільському господарстві на 13,5 % менші порівняно з середніми даними по країні та заробітна плата становить менше 60 % в структурі даних виплатах працівнику, причому в сільському господарстві вона не дотягує і 50 %. Більше 40 % належить соціальним виплатам, винагородам, дивідендам та процентним платежам, які окрім заробітної плати надходять працівнику підприємства. Тому необхідно ввести таку категорію щоб акумулювала в собі всі виплати персоналу підприємства і нею може бути поняття “доход персоналу підприємства”.

З метою визначення поняття «доход персоналу підприємства» необхідно також проаналізувати характерні ознаки, які відрізняють його від інших подібних категорій:

– доход персоналу з підприємства є складовою частиною його загального особистого доходу і належить до понять, що визначають мікрорівень;

– більша частина доходу створена працею працівника, або є похідною від праці. До похідної частини відносяться виплати за невідпрацьований час та весь соціальний пакет наданий персоналу підприємства;

– кошти на виплату доходу персоналу акумулюються на підприємстві. Інші виплати працівника з інших джерел, поза підприємством, створюють його особистий доход, який в загальній сукупності по країні називають доходом населення;

– доход, залежно від потреб та сфери його застосування може класифікуватись за різними ознаками і мати при цьому різну величину;

– доход персоналу від власності є перетвореною формою доходу від підприємницької діяльності, створюється на підприємстві та не включається до складу фонду оплати праці;

– під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища доход має властивість до змін. Доход залежить від: кількості та якості вкладеної праці, статусу персоналу та його відношення до підприємства; фінансового стану суб'єкта господарювання, його внутрішньої політики, виду діяльності та місцезнаходження; від державної політики в країні та світі в цілому.

– доход персоналу може бути як у матеріальній так і в нематеріальній формі.

Таким чином, враховуючи зміст розглянутих понять, для поглибленого відображення економічної сутності доходу персоналу пропонуємо таке його формування, що охоплює всі можливі виплати і уточнює джерело виплати: *доход персоналу – це сукупність матеріальних та нематеріальних благ, одержаних від підприємства за результатами діяльності, відповідно до укладеного договору (контракту), що використовується для підтримки фізичного, морального, економічного та інтелектуального розвитку персоналу. З точки зору роботодавця: “доход персоналу” – це сума понесених*

витрат роботодавцем, яка пов'язана з використанням робочої сили і забезпеченням належного її відтворення; тобто це витрати пов'язані з діяльністю персоналу.

Дане поняття дає можливість реально оцінити витрати пов'язані з робочою силою, які для працівника є його доходами. Визначення буде корисне для статистиків, при проведенні моніторингу; роботодавців – при визначенні фінансово-економічного становища свого підприємства та безпосередньо для працівників – при визначенні рівня у суспільстві та результатів праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Доход – надзвичайно розповсюджене, широко застосовуване, і в той же час украй багатозначне поняття, уживане в різноманітних значеннях. Питанням визначення та формування особистого доходу працівника займалися вчені різних країн та періодів. Кожне із визначень (надходження, показник діяльності, сукупність благ) підкреслює багатогранність даної категорії.

На ниві визначення суті “доходів персоналу” своїми напрацюваннями більш відомі російські вчені. Слід підкреслити, що дещо вужчий підхід до розгляду категорії “доход персоналу” у вітчизняних авторів був зумовлений відсутністю диверсифікації джерел доходу, яка є наслідком ринкових перетворень і лібералізації суспільно-економічних відносин. Українські вчені спрямовують свої дослідження більше на розгляд такого поняття як “доходи населення”, механізм їх формування, розподілу, регулювання, а як основне джерело доходів розглядається заробітна плата.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що є суттєва відмінність між поняттям “доход населення” та “доход персоналу підприємства”, при чому останній є складовою частиною першого поняття.

Отже, питання щодо повноцінного визначення сутності поняття “доход персоналу підприємства” вимагає більш пильної уваги, насамперед, з боку законодавчої влади. Внесення відповідних змін до нормативно-правової бази забезпечить на законодавчому рівні регламентацію поглибленого відображення економічного змісту доходу персоналу підприємства. А це в свою чергу дозволить вирішити проблему різноманітних, але водночас обмежених визначень поняття “доход”, які зосереджені на широкому спектрі доходів.

Список використаної літератури:

1. *Азрилян А.Н.* Большой экономический словарь. / А.Н. Азрилян. – 4-е изд., доп. и перер. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. 2. *Баланда А.* Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи та суспільства. / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2006. – №5. – С. 3-7. 3. *Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия* / Главн. науч. ред. и сост. Солодовников С.Ю. – Мн: МФЦП, 2002. – 1008 с. 4. *Борисов А.Б.* Большой экономический словарь /

- А.Б. Борисов – М.: Книжный мир, 1999. – 895 с.
5. Внешнеэкономический толковый словарь. / Под. ред. И.П. Фаминского. – М.: ИНФА М, 2000. – 512 с.
6. Економічний словник – довідник. / За ред. д.е.н., проф. С.В. Мочерного; худож. оформ. В.М. Штогірина. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
7. *Золотогоров Г.* Энциклопедический словарь по экономике. / Г. Золотогоров. – Мн.: Польша, 1997. – 571 с.
8. *Ісаков А.И.* Планування собівартості та прибутку в об'єднаннях / А.И. Ісаков, П.В. Лейзерович – М.: Економіка, 1986. – 64 с.
10. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. // Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971 – 1971 р.
11. Організаційно-економічний механізм регулювання заробітної плати і шляхи його вдосконалення (на матеріалах промислових підприємств України): Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.06.01 [Електронний ресурс] / А. М. Колот; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 1998. – 36 с. – укр.
12. *Колот А.* Теоретичні і прикладні аспекти підвищення доходів працюючих як передумови збереження та розвитку людського капіталу. / А. Колот, С. Григорович. // Україна: аспекти праці. – 2005. – №8. – С. 19-27.
13. *Левашов В.И.* Социальная политика доходов и заработной платы. / В.И. Левашов. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 360 с.
14. *Лукаш Ю. А.* Энциклопедический словарь-справочник руководителя предприятия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru/dict/lukash>.
15. Рівень життя населення та механізми його регулювання: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.09.01 [Електронний ресурс] / В.О. Мандибура; НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.
16. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. / С.И. Ожегов, под. ред. Шведовой Н. Ю. [20-е изд.]. – М.: Рус. яз., 1988. – 750 с.
17. Формування доходів населення в період становлення ринкових відносин: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.09.01 [Електронний ресурс] / С.В. Полякова; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2003. – 20 с.
18. *Райзберг Б.А.* Современный экономический словарь. / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
19. Система національних рахунків 1993. – Брюссель / Люксембург; Вашингтон; Нью-Йорк; Париж; Евростат, МВФ, ООН, Всесвітній банк, 1998.
20. Словник сучасної економіки МАМІЛЛАНА / Пер. з англ. – К.: "Артек", 2000. – 640 с.
21. Современный финансово-кредитный словарь / Под общ. ред. М.Г. Лапусты, П.С. Никольского. – М.: ИНФА-М, 1999. – 526 с.
22. *Соколинский В.* Экономическая политика спецкурс / В. Соколинский, М. Исалова // Российский экономический журнал – 1995. – № 11. – С. 91-107.
23. *Суринов А.Е.* Доходы населения. Опыт количественных измерений. / А.Е. Суринов – М.: Финансы и статистика, 2000. – 432 с.
24. Словник нормативних економічних термінів: [навч. метод. посібник]. / Укладач Л.І. Гаврилюк. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 184 с.
25. Формування доходів населення в умовах ринкової трансформації економіки інверсійного типу: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.01.01 [Електронний ресурс] / С.В. Тютюнникова; Харк. держ. ун-т. – Х., 1999. – 37 с.
26. Экономическая энциклопедия / Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: Экономика, 1999. – 1055 с.
27. Энциклопедия Брокгауза Ф.А. и Ефрона И.А. (1890 - 1916гг.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transspb.ru/text/043.htm>.
28. Про затвердження Інструкції про податковий кредит: Наказ Державної податкової адміністрації від 22.09.2003 № 442. // Офіційний вісник України від 17.10.2003 – 2003. – № 40. – 312 с.
29. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22 травня 2003 року № 889-IV. // Урядовий кур'єр від 12.07.2003 – № 127.
30. Організаційно-економічний механізм формування доходів працівників сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / Т.О. Сазонова; Білоцерк. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2008. – 20 с.
31. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

БІРЮЧЕНКО Світлана Юріївна – аспірант кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

- Наукові інтереси:
- доходи персоналу підприємства;
  - управління потенціалом підприємств